

Марина Ігнатенко

КРАЄЗНАВЧИЙ АСПЕКТ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК ЧЕРНІГІВЩИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.

У статті аналізується стан розвитку та особливості бібліотечного краєзнавства як складника краєзнавчого руху регіону другої половини ХХ ст. Досліджуються форми, методи та наслідки популяризації краєзнавчої літератури серед населення Чернігівщини.

Ключові слова: історичне краєзнавство, бібліотеки, регіональні дослідження, краєзнавча література, бібліографічні ресурси.

Бібліотечне краєзнавство як складник краєзнавчого руху має свої особливості, зумовлені специфікою бібліотечної справи. Воно покликане виявляти, збирати, зберігати й актуалізувати писемні, головним чином друковані, матеріали, пов'язані своїм змістом з певною місцевістю. Кумулятивна функція бібліотек у житті суспільства визначає характер їхньої краєзнавчої діяльності — джерелознавчий (пошук краєзнавчих публікацій різних жанрів та їх бібліографування) і водночас просвітницький (пропаганда краєзнавчих матеріалів у різноманітних формах) [2, 5].

Краєзнавчу діяльність бібліотек у розмаїтті завдань, що поставали перед ними у певний історичний проміжок часу, особливості створення єдиного краєзнавчого фонду бібліотек УРСР та загальний стан розвитку бібліотечного краєзнавства в республіці вивчали Л. Л. Макаренко [6], К. Т. Сіліверстова [9]. Деякі аспекти досвіду роботи Прилуцької, Ніжинської та інших районних бібліотек розглядали М. А. Дирда [2], Н. М. Кушнарєнко, Є. В. Панкова [4; 8], Л. В. Студьонова, Н. В. Романчук, І. Я. Каганова [1; 10] та інші. Але форми краєзнавчої роботи бібліотек, особливості та тенденції розвитку бібліотечного краєзнавства в регіоні, а також його місце в системі історичного краєзнавства залишились поза увагою дослідників.

Саме тому метою нашої розвідки є аналіз стану розвитку бібліотечного краєзнавства на Чернігівщині у другій пол. ХХ ст., а головним завданням — виокремлення форм і методів популяризації краєзнавчої літератури серед читачів, з'ясування загального впливу діяльності бібліотек на розвиток краєзнавства в регіоні та особливостей цього процесу.

Комплектування і поповнення фондів краєзнавчої літератури, пропаганда видань та публікацій про історію, культуру, природу Чернігівщини були органічним складником діяльності бібліотек області у повоєнний час. Причому провідну роль

у збиранні, зберіганні та пропаганді краєзнавчої літератури відіграла обласна бібліотека — центральне книгосховище регіону. Згодом завдання щодо формування фонду краєзнавчої літератури закріпилися у нормативних документах, де обласна бібліотека визначена депозитарієм краєзнавчої літератури [9].

Цілеспрямована і систематична краєзнавча діяльність бібліотек Чернігівщини, як і усєї України, була започаткована у 60-х роках у зв'язку з підготовкою «Історії міст і сіл Української РСР». Саме тоді було виявлено і взято на облік значний масив друкованих матеріалів про населені пункти краю. У більшості бібліотек розгорнулася інтенсивна робота з формування фондів краєзнавчої літератури, комплектування їх плакатами, афішами, рукописами спогадів, фотографіями, аудіовізуальними матеріалами краєзнавчого змісту. Підсумком цієї копіткої праці став «Зведений каталог краєзнавчої літератури» Чернігівської обласної бібліотеки, який налічував понад 70 тис. карток з описами різноманітних джерел інформації, що зберігалася не лише у книгосховищах області, але й за межами Чернігівщини й України. Він складався з таких частин: систематичної, топографічної, контрольної картотеки переглянутих джерел, каталогу місцевих видань, алфавітного каталогу краєзнавчої літератури. «Зведений каталог» став головною ланкою у системі бібліографічних ресурсів обласної бібліотеки. За його зразком було створено краєзнавчі каталоги і картотеки у міських, районних і сільських бібліотеках Чернігівщини. У процесі цієї роботи було налагоджено зв'язки з іншими бібліотеками країни і передусім з Державною історичною бібліотекою УРСР, де сформувався унікальний довідковий апарат — «Зведена картотека матеріалів з історії міст і сіл Української РСР». У такий спосіб на засадах міжбібліотечної кооперації було заповнено лакуни у краєзнавчій бібліографії на рівні обласних бібліотек і організовано

загальноукраїнську краєзнавчо-бібліографічну систему, яка нараховувала близько півмільйона карток. Зрештою, створена у цей час джерельна і бібліографічна база, набуті навички роботи з краєзнавчою літературою дали змогу бібліотечним працівникам розгорнути її широку пропаганду, що сприяло розвитку історико-краєзнавчих студій [1, 4].

Логічним наслідком цієї роботи і водночас важливою віхою у розвитку бібліотечного краєзнавства на Чернігівщині стало створення у 1974 р. у структурі обласної бібліотеки кабінету краєзнавства, який згодом було реорганізовано у сектор краєзнавства у складі інформаційно-бібліографічного відділу. У ньому було сконцентровано не тільки увесь комплекс краєзнавчої літератури, але й провідних фахівців цієї галузі. Відтак вони спромоглися налагодити планомірне видання краєзнавчих бібліографічних покажчиків, створити систему пропаганди краєзнавчої літератури, залучити до краєзнавчої роботи масові бібліотеки області [5, 14]. Тривав пошук нових форм і методів бібліографічного обслуговування читачів-краєзнавців. Було, зокрема, створено абонемент краєзнавчої бібліографічної інформації, послугами якого користувались музейні та бібліотечні заклади області, архівні установи, а також провідні краєзнавці Чернігівщини. Після відновлення у складі Чернігівського педінституту ім. Т. Г. Шевченка історичного факультету співробітники сектора краєзнавства проводили на базі обласної бібліотеки інформаційно-бібліографічні заняття зі студентами з курсу «Основи науково-дослідної роботи».

У 80-х роках ХХ ст. перед бібліотечними закладами України було поставлене відповідальне завдання щодо бібліографічного й інформаційного забезпечення видання «Зводу пам'яток історії та культури». Загальне методичне керівництво цією роботою покладалось на Державну історичну бібліотеку УРСР, яка опрацювала і розповсюдила «Методичні рекомендації бібліотекам по впорядкуванню бібліографічних покажчиків на допомогу авторським колективам і обласним редколегіям по підготовці “Зводу пам'яток історії та культури народів СРСР по Українській РСР”».

Чернігівська обласна бібліотека у цей час здійснила низку організаційних і практичних заходів, щоб оперативнo і якісно створити повноцінну базу джерел і літератури, ілюстративних матеріалів про пам'ятки, удосконалити краєзнавчий довідково-бібліографічний апарат, налагодити першочергове інформаційне обслуговування авторського колективу чернігівського тому «Зводу пам'яток історії та культури». Так, було доукомплектовано фонди краєзнавчої літератури, відкрито нові пам'яткознавчі рубрики у «Зведеному каталозі краєзнавчої літератури». 1984 р. однією з перших в Україні Чернігівська

обласна бібліотека видала анотований покажчик «Памятники истории и культуры Черниговской области».

Важливе місце у краєзнавчій діяльності бібліотечних закладів Чернігівщини і передусім обласної бібліотеки посідали підготовка і видання бібліографічних покажчиків краєзнавчої літератури. Започатковано цю роботу було у 60-х роках ХХ ст., але цілеспрямованого характеру вона набула у наступні десятиліття. Загалом опубліковані обласною бібліотекою краєзнавчі науково-допоміжні та рекомендаційні бібліографічні покажчики умовно можна поділити на кілька груп. До першої з них належали традиційні покажчики універсального характеру. Так, протягом 1972–1984 рр. побачили світ 13 випусків серійного видання «Нові книги про Чернігівщину за ... рр.». Започаткована водночас серія покажчиків «Література про Чернігівську область за ... рік» охоплювала більш широкий комплекс бібліографічної інформації — про книги, статті з журналів, центральних, республіканських, обласних і частково районних газет. Впродовж 1972–1991 рр. було видано 20 випусків цієї серії, публікації тривають дотепер.

Другу групу становили рекомендаційні бібліографічні покажчики знаменних дат у регіональному громадсько-політичному й історичному календарі. У 1972–1980 рр. обласна бібліотека оприлюднила 9 випусків «Календаря знаменних і пам'ятних дат по Чернігівській області на ... рік», а 1981 р. започаткувала новий бібліографічний проект краєзнавчого змісту — «Знаменні і пам'ятні дати по Чернігівській області на ... рік». До 1991 р. було надруковано 11 випусків цієї серії, видання якої продовжується і сьогодні.

До третьої групи слід віднести тематичні бібліографічні покажчики. Помітне місце з-поміж них належало покажчикам з історії старовинних міст регіону — Чернігова [10], Новгорода-Сіверського, Ніжина, Прилук, Любеча, здебільшого присвяченим їхнім ювілеям. Багату історико-культурну спадщину краю відображено у двох покажчиках — «Пам'ятники історії та культури на Чернігівщині» та «Памятники истории и культуры Черниговской области», що вийшли з друку відповідно у 1977 та 1984 рр. (останній за участю Чернігівської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури). Відомості про унікальні пам'ятки природи регіону, перлини садово-паркової архітектури містили покажчики «Природа і природні багатства Чернігівщини» та «Природа Чернігівщини та її охорона», що побачили світ у 1961 і 1987 рр. З огляду на тогочасні реалії обласна бібліотека не обійшла увагою «ленінську» тему, яку репрезентували покажчики під однаковою назвою «В. І. Ленін і Чернігівщина» 1969, 1971 та 1980 рр. Активним

діячам більшовицької партії, життя та діяльність яких були тісно пов'язані з Чернігівщиною, присвячено бібліографічний покажчик «Їх іменами названі вулиці міста Чернігова», опублікований у 1987 р. з нагоди 70-річчя Жовтневої революції. Інший покажчик під аналогічною назвою, виданий 1985 р. до 40-річчя Перемоги, містив інформацію про учасників Великої Вітчизняної війни, увічнених у назвах вулиць обласного центру. Подіям останньої війни присвячено ще два покажчики — «Зірки немеркнучої слави» та «Незабутнє», надруковані у 1970 і 1990 рр. Як данина часу сприймаються сьогодні покажчики про міжнародні й міжнародні зв'язки Чернігівщини у XX ст. — «Інтернаціональні зв'язки Чернігівської області з народами братніх республік» (1972 р.), «В сім'ї єдиній» (1978 р.) та «В единой братской семье» (надрукований 1982 р. за участю Брянської та Гомельської обласних бібліотек). Культурне життя Чернігівщини знайшло своє відображення у покажчиках «Письменники сучасної Чернігівщини», «Майстри образотворчого мистецтва, творчість яких пов'язана з Чернігівщиною», «Композитори, життя і творчість яких пов'язані з Чернігівщиною», опублікованих відповідно у 1973, 1976 і 1981 рр.

Четверту групу репрезентували бібліографічні покажчики, здебільшого об'єднані у кілька серій. Так, серія покажчиків «Лауреати Ленінської премії — наші земляки» складалась з бібліографій відомих діячів науки і культури О. П. Довженка, С. П. Корольова, В. Р. Литвинова, А. К. Сидоренка, які побачили світ у 1973 р. До іншої серії — «Двічі Герої Радянського Союзу — наші земляки» увійшли покажчики про О. Ф. Федорова, В. Д. Лавриненкова, О. Г. Молодчого, В. В. Сенька, видані протягом 1975–1976 рр. Натомість започаткована у 80-х роках серія «Письменники — наші земляки» публікується й досі. Впродовж 1981–1991 рр. у ній з'явилися покажчики про А. Я. Ларченкова, П. О. Сердюка, В. К. Москальця, М. П. Турківського, С. П. Реп'яха, П. Г. Тичину. Поза цією серією було оприлюднено бібліографічний покажчик про перекладача та літературознавця М. А. Славятинського, а також покажчики, які висвітлювали зв'язки Л. М. Толстого з Чернігівщиною та музичні зацікавлення П. Г. Тичини часів його юності, що пройшла на Подесенні.

Кілька краєзнавчих бібліографічних покажчиків протягом 1987–1990 рр. видала Чернігівська обласна бібліотека для дітей ім. М. Островського — «Борці за владу Рад на Чернігівщині», «Юні герої Чернігівщини», «Рідне місто моє». Що ж до районних бібліотек, то опублікувати краєзнавчий бібліографічний покажчик у 1972 р. спромоглась тільки Менська районна бібліотека спільно з районною організацією Українського товариства охорони пам'яток історії та культури.

Загалом бібліотечні заклади Чернігівщини впродовж 60–80-х років XX ст. запровадили у науковий та громадсько-політичний обіг понад 100 краєзнавчих бібліографічних покажчиків різного обсягу й типу і в такий спосіб актуалізували значний комплекс книжкових, журнальних і газетних публікацій. Слід, однак, зауважити, що в тематичному відношенні серед них домінували видання, які висвітлювали історію регіону радянських часів. Дореволюційне минуле презентувалося лише у покажчиках, присвячених стародавнім містам Чернігівщини. Відтак ці краєзнавчі видання цілком вписувались у нормативну схему історичного процесу, вироблену радянською історіографією, а змістовні акценти в них було зроблено на постатях В. І. Леніна та його соратників, революційних подіях жовтня 1917 р., Великої Вітчизняної війни, дружбі народів СРСР.

Але час брав своє, і в період перебудови наприкінці 80-х років XX ст. структура і зміст краєзнавчих бібліографічних покажчиків зазнали суттєвих змін. Це засвідчує, зокрема, порівняльний аналіз покажчиків, присвячених історії та сьогоденню Чернігова і виданих у 1982 і 1990 рр. [10]. У першому з них 7 початкових розділів присвячено ленінській темі («В. І. Ленін і Чернігів», «Місто Чернігів у працях, документах і висловлюваннях В. І. Леніна», «В. І. Ленін і більшовики Чернігова», «Ленінська “Іскра” і Чернігів», «Трудящі Чернігова — В. І. Леніну (листи, телеграми та ін. матеріали)», ще 4 — діяльності місцевих державних, партійних, комсомольських і профспілкових установ і організацій. Тільки після цього на 47 сторінках із 104 було наведено бібліографію з історії міста, а насамкінець за галузевим принципом вміщено бібліографічні джерела про розвиток господарства, освіти, науки, культури, спорту. Натомість у покажчику, виданому 1990 р., вже немає партійно-політичного «заспіву», а виклад матеріалу розпочинається безпосередньо з розділу «Історія: Загальні праці». На дореволюційний період в історії Чернігова припадає понад 50 % бібліографічних позицій (514 з 1024). Відгомін минулого ще чути у рубриці «В. І. Ленін і Чернігів», вміщеній у розділі «Чернігів у період капіталізму та імперіалізму», але в розділі «Розвиток міста в епоху будівництва основ соціалізму» вже наведено посилення на публікації, присвячені політичним репресіям 30-х років XX ст., зокрема, так званих «Справі Спілки визволення України», з-поміж членів якої були й діячі освіти і науки Чернігівщини.

Істотних змін зазнали і покажчики серії «Література про Чернігівську область за ... рік». Так, у покажчику за 1970 р. перші 134 позиції (із 1068) було відведено темі «В. І. Ленін і Чернігівщина», а також діяльності місцевих органів державної влади, партійних, комсомольських, профспілкових і піонерських організацій.

Наступні розділи містили бібліографічну інформацію про природу, економіку, соціальну сферу області (позиції 135–494). Власне історичному минулому було присвячено позиції 495–729, з яких тільки 32 стосувались дореволюційного часу. Щоправда, низку історико-краєзнавчих публікацій зафіксовано і в розділах про наукове і культурне життя області.

На зовсім інших засадах було створено, наприклад, покажчик «Література про Чернігівську область за 1990 рік». На початку в ньому вміщено інформацію про область в цілому, Чернігів та населені пункти усіх районів (позиції 1–149).

Окремо виділено краєзнавчі бібліографічні покажчики (позиції 150–159). Наступні розділи стосуються діяльності новостворених партій і так званих неформальних організацій регіону (позиції 160–173), Компартії України і ЛКСМУ, Рад та їхніх депутатів, профспілок і правоохоронних органів (позиції 174–237). Тематичний блок про природу, економіку і охорону здоров'я (позиції 238–340) залишився незмінним. Внутрішня рубрикація історичного розділу ще відображала традиційні стереотипи радянської історіографії, але у покажчику вже з'явилися публікації про голодомор 1932–1933 рр., репресії, депортацію населення, а також імена П. Л. Полуботка, К. Г. Розумовського, І. Л. Шрага, С. О. Єфремова, Д. І. Дорошенка, замовчувані у попередній період. Із 175 позицій, відведених історії Чернігівщини (341–516), 55 стосувались подій дореволюційної доби. До них треба також додати близько 80 позицій з розділів про наукове і культурне життя, охорону і вивчення пам'яток старовини і мистецтва.

На зламі 80–90-х років ХХ ст. суттєво змінились підходи щодо впорядкування серії покажчиків про знаменні й пам'ятні дати. Так, сюжети, зафіксовані у «Календарі» на 1974 р., головним чином стосувались радянського періоду в історії Чернігівщини. 55-річчю з дня написання В. І. Леніним листа «Всі на боротьбу з Денікіним!» було присвячено анотовану бібліографічну довідку «Трудаці Чернігівщини в боротьбі проти Денікіна», 50-річчю з дня присвоєння комсомолу імені В. І. Леніна — довідку «Комсомол Чернігівщини», 30-річчю визволення України від фашистських загарбників — довідку «Чернігівці — герої боїв за визволення України від німецько-фашистських загарбників» та ін. Покажчик містив також анотовані бібліографії про життя і діяльність учасників революційного руху в регіоні С. І. Петриковського та І. І. Радченка, діячів культури радянського часу О. П. Довженка і М. Сеспеля (М. К. Кузьміна). Виняток становили бібліографічні довідки, вміщені з нагоди 130-річчя з дня народження І. Ю. Рєпіна і 110-річчя з дня народження М. М. Коцюбинського. Бібліографічний покажчик «Знаменні і пам'ятні дати по Чернігівській області на 1991 рік» охопив набагато ширший обсяг подій

і персоналій місцевої історії. Загалом у ньому згадано майже 100 пам'ятних дат, 13 з яких присвячено окремі анотовані бібліографії. До цього переліку потрапили перші згадки про села Чорнотичі Сосницького р-ну, Тупичів Городнянського р-ну і Ярославка Бобровицького р-ну, ювілеї відомих письменників, життя та діяльність яких були пов'язані з Чернігівщиною, — В. Г. Чумака, П. Г. Тичини, М. К. Вороного, А. Н. Рибаківа, а також чернігівського краєзнавця дореволюційної доби П. М. Добровольського. Водночас упорядники включили до цього бібліографічного календаря відомості про радянських військових і державних діячів О. І. Стецького, Т. В. Черняка, І. Є. Клименка, Ю. М. Коцюбинського, Д. А. Шмідта. Таким чином, зміст цього покажчика засвідчив суперечливий процес «зміни віх» не тільки у краєзнавчій бібліографії Чернігівщини, але й у суспільній свідомості та вітчизняній історичній науці.

Краєзнавчі бібліографічні видання були упорядковані на належному фаховому рівні. Їх зазвичай супроводжували покажчики авторів і назв творів, іменний (персоналії) та географічний. Найбільший внесок у підготовку цих видань належав провідним співробітникам обласної бібліотеки, авторитетним краєзнавцям Л. В. Студьоновій, Н. В. Романчук, О. Я. Неволько, Г. Ю. Жабинській, І. Я. Кагановій. Низку покажчиків було підготовлено і видано за участю музейних закладів, громадських організацій, творчих спілок, а також краєзнавців С. М. Мельника, Г. П. Васильківського, В. С. Шоходька, С. П. Рєп'яха, В. Ф. Покотила. Завдяки їхнім зусиллям у науковий обіг було запроваджено великий масив бібліографічної інформації з історії краю, а обласна бібліотека перетворилась на важливий осередок бібліографічно-краєзнавчих студій [6, 16].

Комплекс покажчиків краєзнавчої літератури доповнювали опубліковані обласною бібліотекою методично-бібліографічні матеріали. Вони мали на меті допомогти працівникам бібліотечної мережі в організації краєзнавчих заходів, пропаганді історико-культурної спадщини. Протягом 60–80-х років ХХ ст. обласна бібліотека ім. В. Г. Короленка спільно з обласною бібліотекою для дітей та юнацтва надрукувала 23 випуски матеріалів, безпосередньо пов'язаних з історико-краєзнавчою проблематикою. Серед них переважали видання, присвячені подіям Великої Вітчизняної війни: «Подвигу жити в віках», «Великий подвиг радянського народу», «Вічний вогонь подвигу», «Твої визволителі, Чернігівщино!», «Ми Вітчизну свою відстояли в бою». Історико-революційна тематика репрезентована методично-бібліографічними матеріалами «В. І. Ленін і Чернігівщина» та «Герої Жовтня — наші земляки». Культурне життя регіону висвітлено у серії «Літературно-мистецька

Чернігівщина». Інша серія, започаткована наприкінці 80-х років XX ст., була присвячена репресованим діячам культури. Привертає увагу значний відсоток методичних матеріалів бібліографічного характеру, героями яких були революційний народник М. І. Кибальчич, Герой Радянського Союзу, партизан К. Гнідаш, письменники і громадські діячі Т. Г. Шевченко, М. М. Коцюбинський, О. П. Довженко, Ю. О. Збанацький. Окремим випуском побачили світ методично-бібліографічні матеріали «Рідне місто моє», присвячені 1075-річчю літописного Чернігова.

Водночас бібліотечні заклади Чернігівщини шукали організаційні форми, які дозволили б згуртувати краєзнавчий актив регіону. Так, у 1972 р. в обласній бібліотеці були започатковані «краєзнавчі п'ятниці», на які запрошувались науковці, журналісти, вчителі, студенти, літератори. На кожній з «п'ятниць» зазвичай розглядалась важлива проблема, пов'язана з історією або сьогоденням області, влаштовувались тематичні виставки краєзнавчої літератури, робились бібліографічні огляди видань. «Краєзнавчі п'ятниці» проходили у неформальній атмосфері й користувались популярністю серед інтелігенції міста.

На початку 80-х років на базі обласної бібліотеки виник клуб «Краєзнавець», який об'єднав бібліотечних, музейних і архівних працівників, викладачів і студентів історичного факультету Чернігівського педінституту ім. Т. Г. Шевченка, журналістів і літераторів. Головою клубу став кандидат історичних наук, доцент О. Б. Коваленко, який очолює його дотепер. Заступником голови було обрано завідувача відділу Чернігівського історичного музею С. О. Половникову, секретарем — бібліографа і краєзнавця Л. В. Студьонову. Діяльність клубу регламентувалась статутом. Засідання відбувались спершу щомісяця, а згодом щокварталу у формі тематичних вечорів, презентацій книг місцевих авторів, читальних конференцій, зустрічей з ученими, письменниками, митцями, ветеранами війни та праці. Так, окремі засідання клубу були присвячені історичним ювілеям старовинних міст регіону — 1000-річчю Новгород-Сіверського, 1100-річчю Любеча, 1300-річчю Чернігова, перебуванню декабристів на Чернігівщині, історії Чернігівської фортеці. Широкого розголосу набуло засідання клубу, на яке завітав уродженець Чернігівщини, відомий письменник А. Н. Рибakov. Деякі засідання клубу мали виїзний характер і проводились у вищих і середніх спеціальних закладах, школах і професійно-технічних училищах міста.

Клубна форма краєзнавчої роботи набула поширення і в інших бібліотеках області. Зокрема, у другій половині 80-х років XX ст. клуб «Краєзнавець» виник на базі Сосницької районної бібліотеки. Його члени — історики, вчителі, журналісти, літератори виявили і облаштували місце

загибелі сосницьких козаків, які полягли у бою проти війська польського короля Яна Казимира в 1664 р. Було також розшукано старі фотографії Сосниці, які викликали значний інтерес у мешканців міста, опрацьовано численні документи з історії сосницьких бібліотек XVIII–XIX ст. Результатом організованої клубом фольклорно-етнографічної експедиції селами Сосницького району став альбом «Кожне сільце має своє слівце». Члени клубу «Джерело», що діяв також при Сосницькій районній бібліотеці, проводили зустрічі з народними майстрами, місцевими літераторами, ветеранами війни та праці. Цей клуб практикував краєзнавчі вікторини «Тобі історія розкаже, як край наш жив», «Пам'ять у минуле повертає нас», залучаючи до них учнів старших класів. Досить активно працював і клуб «Краєзнавець» при Волинській сільській бібліотеці Сосницького району. Тут систематично проводились тематичні вечори, уроки народознавства, зустрічі з цікавими людьми села [5, 8].

Бібліотечні заклади Чернігівщини використовували і таку комплексну форму пропаганди краєзнавчої літератури, як краєзнавчі кімнати й куточки. У них зазвичай поєднувались елементи книжкової виставки і музейної експозиції, що підвищувало ефективність популяризування краєзнавчих матеріалів [4, 226]. Так, у краєзнавчій кімнаті Прилуцької районної бібліотеки було зосереджено увесь її краєзнавчий книжковий фонд, згрупований за розділами «В. І. Ленін і Чернігівщина», «Історичне минуле краю», «Природа і природні багатства краю», «Культура і мистецтво краю». Доповнювали його численні фотографії та фотонегативи, діафілми тощо. У краєзнавчій кімнаті було розміщено каталог і картотеки краєзнавчої літератури. На підставі «Заходів по поліпшенню краєзнавчої роботи бібліотек району на 1968–1970 рр.» в усіх сільських бібліотеках Прилуччини створювались краєзнавчі куточки [2, 11–12].

Бібліотеки Чернігівщини систематично влаштовували виставки краєзнавчої літератури, здебільшого присвячені знаменним датам в історичному календарі або ювілеям діячів науки та культури. Часом вони доповнювались ілюстративним матеріалом та фотографіями, демонстрацією звукозаписів та кінофільмів. Цю форму пропаганди краєзнавчої літератури цілеспрямовано використовували бібліотечні заклади Щорського, Новгород-Сіверського, Городнянського районів [7, 6–9]. Прилуцька районна бібліотека, зокрема, практикувала виготовлення і обладнання плакатів-стендів, де було представлено краєзнавчі видання, текстові та ілюстративні матеріали розмаїтої тематики: «Ім'я Леніна в історії і житті трудящих Прилуччини», «Встановлення Радянської влади на Прилуччині», «Прилуччина і прилучани в роки Великої Вітчизняної війни», «Діячі науки

і культури на Прилуччині», «Т. Г. Шевченко на Прилуччині» [2, 6–8]. Цікавою формою краєзнавчої роботи сільських бібліотек було упорядкування «Літописів» населених пунктів, які становили цікаве історичне джерело, але не завжди зберігалися в належному стані [3, 13]. Значного поширення в регіоні набули краєзнавчі читання, бесіди, усні журнали, бібліографічні огляди у спеціалізованих учнівських або студентських аудиторіях. Краєзнавчі сюжети висвітлювались також у публікаціях на сторінках місцевої преси і в радіопередачах, які готували бібліотечні працівники області. Обмін досвідом краєзнавчої роботи регулярно здійснювався на тематичних семінарах, які проводили обласні та районні бібліотеки Чернігівщини [3, 6–9; 6, 21]. Але в умовах ідеологічного диктату така діяльність була обмеженою змістовно. Як слушно наголосив з цього приводу Л. Л. Макаренко, «незважаючи на різноманітність форм і абсурдно велику кількість пропагандистських заходів, і бібліотечні працівники, і читачі нерідко мали досить слабке і викривлене знання краю і краєзнавчої літератури, а тематика заходів, що проводилися, і коло книг, які пропагувалися, були досить вузькі і тенденційні» [3, 26]. Гонитва за кількісними показниками часом вихолощувала зміст заходів, призводила до формалізму.

У підсумку зазначимо, що впродовж другої половини ХХ ст. бібліотеки Чернігівщини

значною мірою прислужились розвитку історичного краєзнавства. Завдяки копіткій роботі бібліотечних працівників було створено досить чітку систему науково-допоміжних та рекомендаційних бібліографічних показників універсального і тематичного характеру, які сприяли актуалізації великого масиву краєзнавчої літератури. Провідним центром бібліотечного краєзнавства в регіоні стала Чернігівська обласна бібліотека, яка володіла великим фондом краєзнавчої літератури, систематизованою у численних бібліографічних показниках, і організовувала інформаційну, довідкову, пропагандистську та просвітницьку роботу в цьому напрямку. Незважаючи на залежність форм, методів і змісту краєзнавчої роботи бібліотек Чернігівщини від суспільно-політичної ситуації та державної політики в країні, спостерігається еволюція методів і принципів такої діяльності від 60-х до другої половини 80-х років ХХ ст. та відповідна спадковість між її результатами у ці періоди. Крім того, варто відзначити поступове зростання впливу на краєзнавчу діяльність бібліотек науковців, фахівців музейної та археографічної справи, фахових істориків.

Перспективним напрямом продовження дослідження може бути здійснення порівняльного аналізу форм бібліотечної роботи на Чернігівщині другої половини ХХ ст. та на сучасному етапі.

ДЖЕРЕЛА

1. Втрачена спадщина / [Л. Поліщук, Л. Студьонова, Л. Феофілова, К. Ходарченко] // Чернігівські відомості. — 1994. — 9 вересня. — С. 3–4.
2. Дирда М. А. Бібліотека — пропагандист літератури про рідний край (з досвіду роботи Прилуцької районної бібліотеки) / М. А. Дирда. — К., 1971. — 13 с.
3. Духовна скарбниця краю (1877–2002): бібліогр. показч. / [укл. Л. В. Студьонова, Н. В. Романчук; за участю Т. Г. Осадчої, Л. М. Поліщук, К. О. Ходарченко, Л. В. Феофілової; відп. за вип. П. В. Грищенко]. — Чернігів, 2002. — 110 с.
4. Кушнарченко Н. М. Бібліотечне краєзнавство: підруч. / Н. М. Кушнарченко. — К.: Знання, 2007. — 502 с.
5. Краєзнавча робота бібліотек Чернігівщини до 60-річчя Великого Жовтня. — К., 1977. — 14 с.
6. Макаренко Л. Л. Бібліотечне краєзнавство в республіці: стан і завдання в процесі перебудови, демократизації суспільного життя / Л. Л. Макаренко // Краєзнавча робота бібліотек — фактор патріотичного і інтернаціонального виховання населення. — К., 1990. — С. 13–29.
7. Обереги пам'яті: з практики краєзнавчо-пошукової роботи бібліотек Сосницької ЦБС. — Чернігів, 1994. — 10 с.
8. Панкова Є. В. Туристичне краєзнавство: навч. посіб. / Є. В. Панкова. — К.: Альтепрес, 2007. — 351 с.
9. Селиверстова К. Т. К проблеме создания единого краеведческого фонда библиотек Украинской ССР / К. Т. Селиверстова // Краєзнавча робота бібліотек — фактор патріотичного і інтернаціонального виховання населення. — К., 1990. — С. 54–61.
10. Чернігів: бібліографічний показчик до 1300-річчя міста / [укл. Л. В. Студьонова, І. Я. Каганова, Н. В. Романчук]. — Чернігів: Чернігівська державна обласна універсальна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, 1990. — 126 с.

Марина Игнатенко

**КРАЕВЕДЧЕСКИЙ АСПЕКТ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БИБЛИОТЕК ЧЕРНИГОВЩИНЫ
ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX в.**

В статье анализируется состояние развития и особенности библиотечного краеведения как составляющей краеведческого движения региона второй половины XX в. Исследуются формы, методы и результаты популяризации краеведческой литературы среди населения Черниговщины.

Ключевые слова: историческое краеведение, библиотеки, региональные исследования, краеведческая литература, библиографические ресурсы.

Maryna Ignatenko

**ASPECT OF HISTORICAL STUDIES OF LIBRARIES' ACTIVITY IN CHERNIHIV REGION IN THE SECOND
HALF OF XX CENTURY**

This article analyzes the development and peculiarities of library regional studies as the part of regional studies movement in the second half of the 20th century. It defines forms, methods and consequences of the popularization of regional literature among the population of Chernihiv.

Key words: historical studies, libraries, regional studies, regional literature, bibliographic resources.